

อยู่กับสิ่งที่ไม่อาจลืมได้:

ความเปราะบางของการจากลาระหว่างคนเป็นและคนตาย

เช้าวันที่บ้านเจียบจนแทบไม่ได้ยินเสียงลมหายใจ หญิงสาวค่อย ๆ เดินไปที่ห้องนอนเล็ก ที่นั่นยังคงมีตุ๊กตาหมีตัวโปรดของลูกสาววางอยู่บนเตียง ผ้าห่มสีซีดที่เด็กน้อยเคยใช้ยังมีกลิ่นอ่อน ๆ ของผงซักฟอกที่เธอเพิ่งซักให้เมื่อสัปดาห์ก่อน มือของเธอสั่นตอนที่หยิบมันขึ้นมาทอด ความว่างเปล่าในห้องเล็ก ๆ นั้นกลับหนักอึ้งกว่าความเจียบใด ๆ

เธอเดินผ่านตู้เสื้อผ้าของคนรัก เสื้อเชิ้ตสีฟ้าที่เขาชอบใส่ไปทำงาน ยังคงแขวนอยู่ ราวกับเจ้าของจะกลับมาเอามันออกไปใส่ในเช้าวันถัดไป รองเท้าคัทชูคู่เดิมยังคงวางไว้ตรงประตู ความเป็นปกติที่ยังคงอยู่ตรงหน้า ตอกย้ำให้เห็นว่าความจริงไม่อาจหวนคืนมาได้อีกแล้ว

ในครัว เธอเผลอดกข้าวใส่จานสามใบเหมือนเคย ก่อนจะหยุดชะงักเมื่อมองไปยังโต๊ะที่เคยเต็มไปด้วยเสียงหัวเราะ วันนี้กลับเหลือเพียงเก้าอี้ว่างเปล่า ที่ทำหน้าที่เป็นพยานให้กับการสูญเสีย ข้าวเพียงคำเดียวตอกย้ำรสชาติอันขมขื่น น้ำตาเอ่อไหลหยดลงผสมกับข้าวในจาน ราวกับร่างกายกำลังยืนยันซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่าโลกของเธอได้แตกสลายไปแล้วจริง ๆ

บทนำ

การจากลาไม่เคยเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวในคืนวันที่อุบัติเหตุพรากคนที่เรารัก แต่กลับเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในทุก ๆ เข้าของชีวิตประจำวันที่เราดำเนินต่อไป หญิงสาวในเรื่องเล่าไม่เพียงแค่อ่อนไหวและคนรักไปในวินาทีนั้น เธอยังต้องเผชิญกับการสูญเสียที่ปรากฏซ้ำในวัตถุที่ยังคงอยู่ ตุ๊กตาบนเตียงนอน เชื้อที่แขวนอยู่ในตู้เสื้อผ้า หรือแม้แต่เก้าอี้ที่เคยมีคนนั่งรับประทานมื้อเช้าที่โต๊ะอาหาร แต่ละสิ่งกลายเป็นเครื่องยืนยันอย่างเจียบ ๆ ว่า ความสัมพันธ์ยังคงอยู่ แม้ในรูปแบบที่เจ็บปวดและไม่อาจแตะต้องได้อีกต่อไป วินา ดาส (Veena Das) (2007) ชี้ให้เห็นว่า ความสูญเสียและความรุนแรงไม่ได้สิ้นสุดลงพร้อมกับเหตุการณ์ที่ผู้เสียชีวิตจากไป หากแต่ดำรงอยู่ต่อไปในเศษเสี้ยวของชีวิตประจำวัน ความเจียบ ความซ้ำซากของกิจวัตร และรายละเอียดเล็ก ๆ ที่ดูเหมือนไม่สลักสำคัญ กลับกลายเป็นพื้นที่ที่ความเจ็บปวดปรากฏขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า ไมเคิล แจ็กสัน (Michael Jackson) (2005) ยังเสนออีกว่า การให้เหตุผลและคำอธิบายเป็นเครื่องมือสำคัญในการรับมือกับประสบการณ์สูญเสีย แต่ก็ไม่เพียงพอที่จะครอบคลุมประสบการณ์ดังกล่าวได้ทั้งหมด เพราะมันคือการปะทะโดยตรงระหว่างร่างกาย อารมณ์ และ ความทรงจำ

“การเตรียมใจ” ที่ผู้คนมักพูดถึง เป็นเพียงถ้อยคำที่ทำให้ดูราวกับว่าเราสามารถควบคุมความเจ็บปวดได้ แต่ความจริงกลับทำงานแบบตรงกันข้าม การจากลาทำให้ชีวิตต้องปรับตัวอยู่

กับภาวะที่ไม่อาจควบคุมได้ ซ้ำร้ายคือ สิ่งที่เคยทำให้ชีวิตเต็มไปด้วยความรักและความหมาย กลับกลายเป็นสิ่งที่ย้ำเตือนการแตกสลายในทุก ๆ วัน การจากลาในแง่นี้จึงเป็นการแปรสภาพของความสัมพันธ์ ที่ทำให้ผู้คนต้องเรียนรู้วิธีอยู่ร่วมกับสิ่งที่ไม่อาจลืมได้

การจากลาในชีวิตประจำวัน

สำหรับหญิงสาวที่สูญเสียทั้งลูกและคนรัก การจากลาไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นเฉพาะในคืนอุบัติเหตุ มันยังคงปรากฏขึ้นทุกครั้งที่เธอตื่นนอนและต้องพบเจอกับวัตถุที่เคยเป็นของพวกเขา ตึกตาคอที่ลูกเคยกอดแน่น เสื้อเชิ้ตที่ยังคงแขวนอยู่ในตู้ หรือจานข้าวที่ถูกหยิบออกมาโดยอัตโนมัติ สิ่งเหล่านี้คือหลักฐานของการมีอยู่ที่กลายเป็นการไม่อยู่ มันคือการเผชิญหน้าซ้ำแล้วซ้ำเล่ากับความจริงที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ดาส (2007) อธิบายว่า เหตุการณ์แห่งความรุนแรงหรือการสูญเสียไม่ได้สิ้นสุดลง เพราะมันซึมลึกอยู่ในชีวิตประจำวัน กิจกรรมธรรมดาที่ดูเหมือนจะช่วยให้ชีวิตดำเนินต่อไปได้ กลับกลายเป็นพื้นที่ที่ความเจ็บปวดแอบซ่อนอยู่ เมื่อหญิงสาวตึกข้าวแล้วพบว่าไม่มีใครมานั่งกินร่วมโต๊ะ ความเจ็บปวดตรงนั้นก็กลายเป็นการปรากฏตัวของการจากลาอีกครั้งหนึ่ง

แนนซี เชเพอร์-ฮิวส์ (Nancy Scheper-Hughes) (1992) เคยชี้ว่า การสูญเสียและความตายไม่ใช่เรื่องส่วนตัว หากแต่ผูกพันอยู่กับความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ทำให้คนบางกลุ่มต้องเผชิญหน้ากับการสูญเสียบ่อยครั้งและในเงื่อนไขที่ไม่เท่าเทียม ในกรณีของบทความนี้ แม้ต้นเหตุการจากลาของหญิงสาวจะมาจากอุบัติเหตุ แต่ความทรงจำที่คงอยู่ในชีวิตประจำวันก็ยังสะท้อนให้เห็นว่า ความเจ็บปวดส่วนตัวไม่เคยถูกแยกออกจากโลกทางสังคมที่รายล้อมอยู่ ในแต่ละวัน หญิงสาวอาจไม่ได้ร้องไห้เสมอไป แต่การกระทำเล็กน้อยยังคงทำหน้าที่ระลึกถึงการจากลา การกอดตึกตาคอเพียงครั้งเดียวก็ทำให้ทั้งความรักและความสูญเสียถาโถมเข้ามาพร้อมกัน ชีวิตประจำวันที่อยู่เรียบง่ายจึงไม่ใช่การกลับสู่ภาวะปกติ หากแต่เป็นการอยู่ต่อไปในโลกที่ความเจ็บปวดได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของความธรรมดาไปแล้ว

ความทรงจำ: ภาระและการประคับประคอง

ความทรงจำคือสิ่งที่หญิงสาวไม่อาจเลือกปฏิเสธได้ ทุกครั้งที่เธอทอดตึกตาคอของลูกหรือเปลอสูดกลืนเสื้อเชิ้ตของคนรัก น้ำหนักของความทรงจำเหล่านั้นก็ถาโถมลงมาราวกับหินก้อนใหญ่ที่กดทับทรวงอก แต่ในเวลาเดียวกัน ความทรงจำก็เป็นสิ่งที่ทำให้เธอรู้ว่ายังมีบางอย่างเชื่อมโยงเธอกับโลกที่แตกสลายไปแล้ว เป็นเชือกเส้นเดียวที่ทำให้เธอยังยืนยันได้ว่าความรักและความสัมพันธ์ไม่ได้สูญหายไปอย่างสิ้นเชิง

แจ็กสัน (2005) เสนอว่า มนุษย์มักจะพยายามประคับประคองตัวเองผ่านการเล่าเรื่องและการรำลึก เพราะประสบการณ์ของการสูญเสียมักเกินกว่าที่เหตุผลและภาษาใดจะควบคุมได้ การกอดตึกตาคอหรือมองเสื้อเชิ้ตเป็นความพยายามจัดการกับปัจจุบันที่ไม่อาจทนได้รูปแบบหนึ่ง ผ่านการดึงเอาความทรงจำเข้ามาช่วยพยุงชีวิตให้เดินต่อ ในอีกแง่หนึ่ง เชเพอร์-ฮิวส์ (1992) ก็

ได้แสดงให้เห็นว่า ความทรงจำเกี่ยวกับความตายมักสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคมที่ผู้คนถูกบีบให้ต้องอยู่ร่วมกับการสูญเสียอย่างต่อเนื่อง สำหรับหญิงสาว ความทรงจำของเธอคือการย้ำเตือนว่าชีวิตสามารถพลิกผันได้ทุกเมื่อ และสังคมรอบตัวก็ไม่อาจปกป้องใครจากความเปราะบางนี้ได้ ดาส (2015) ยังชี้ด้วยว่า ความทุกข์และความเจ็บปวดไม่จำเป็นต้องถูกกำจัดออกไป แต่สามารถดำรงอยู่ร่วมในชีวิตประจำวันผ่านการกระทำเล็ก ๆ ที่ค่อย ๆ ประคับประคองชีวิตให้เดินต่อ ความทรงจำสำหรับหญิงสาวอาจเป็นบาดแผลที่เจ็บปวด แต่ก็ก็เป็นพื้นที่เดียวที่ทำให้เธอยังรู้สึกเชื่อมโยงกับลูกและคนรัก ความทรงจำจึงเป็นทั้งภาระที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็น การประคับประคองที่ทำให้ชีวิตยังคงดำเนินต่อไปได้ แม้จะเต็มไปด้วยรอยแผล

การเตรียมใจ: คำปลอบโยนที่ไม่สมบูรณ์

หลายครั้งที่คนรอบข้างพูดกับหญิงสาวว่า “ต้องเตรียมใจเพื่อเอาไว้นะ” หรือ “ทำใจได้แล้วใช้ไหม” ประโยคเหล่านี้ฟังดูเหมือนจะมอบกำลังใจความเข้มแข็งให้กับเธอ แต่เธอกลับรู้สึกว่าตนเองถูกกดทับ เพราะการสูญเสียเช่นนี้ไม่มีใครสามารถเตรียมใจเพื่อเอาไว้ได้จริง ๆ ในคืนก่อนอุบัติเหตุ เธอไม่เคยคาดคิดว่าเช้าวันถัดไปจะต้องตื่นขึ้นมาเจอกับบ้านที่ว่างเปล่า และในทุกวันต่อมา ร่างกายและความทรงจำของเธอก็ยังตอกย้ำซ้ำ ๆ ว่าการทำใจเป็นเพียงคำพูดที่ไม่มีวันสัมฤทธิ์ผลง่าย ๆ

ดาส (2007) ชี้ว่า วาทกรรมไม่เคยจัดการกับความจริงของร่างกายและอารมณ์ได้ การบอกให้ “เตรียมใจ” หรือ “ทำใจ” ทำให้เราดูเหมือนควบคุมความสูญเสียได้ แต่ในความเป็นจริงเมื่อเผชิญหน้ากับการจากลา ร่างกายที่สะอื้นไห้และหัวใจที่เจ็บปวดกลับแสดงให้เห็นว่า ความเจ็บปวดนั้นอยู่เหนือการควบคุมเสมอ ขณะนี้แจ็กสัน (2005) เอง ก็เห็นว่าประสบการณ์ของการสูญเสียคือสิ่งที่เกินกว่าภาษาจะทำให้เชื่อมโยงได้ การเตรียมใจเป็นโครงสร้างทางภาษา แต่การสูญเสียคือการปะทะตรง ๆ ที่ภาษาจัดการไม่ได้ การมองเห็นตุ๊กตาทามีบนเตียงนอนที่ว่างเปล่า หรือการหยิบจานข้าวออกมาโดยไม่ตั้งใจ จึงกลายเป็นพื้นที่ที่ทำให้เห็นช่องว่างระหว่างคำพูดกับความจริงที่ท่วมทับ

เซเปอร์-ฮิวส์ (1992) ยังอธิบายในอีกมิติว่า การ “ทำใจ” อาจสะท้อนความไม่เท่าเทียมคนจนหรือคนที่อยู่ในโครงสร้างสังคมที่เปราะบางมักถูกบังคับให้ “ทำใจ” ต่อการสูญเสียซ้ำแล้วซ้ำเล่า ในกรณีของหญิงสาว แม้จะเป็นอุบัติเหตุ แต่การเรียกร้องให้เธอ “ทำใจ” ก็ยังทำงานในฐานะกลไกที่ผลักภาระกลับไปสู่ผู้สูญเสีย มากกว่าจะเป็นการแบ่งเบาความเจ็บปวด การเตรียมใจและทำใจจึงทำงานได้เพียงในระดับของถ้อยคำ มากกว่าการเป็นเกราะป้องกันที่แท้จริง ในที่สุด หญิงสาวตระหนักว่าทุกครั้งที่เธอได้ยินคำเหล่านี้ มันเป็นเพียงการย้ำเตือนว่าโลกภายนอกไม่อาจแบกรับความเจ็บปวดแทนเธอได้เลย

บทสรุป: การอยู่ร่วมกับการจากลา

เรื่องราวของหญิงสาวที่สูญเสียลูกและคนรักแสดงให้เห็นว่า การจากลาไม่ใช่เหตุการณ์ที่สิ้นสุดไปพร้อมกับอุบัติเหตุ แต่กลับดำรงอยู่ในชีวิตประจำวัน ผ่านตุ๊กตาที่ถูกทิ้งไว้ เสื้อผ้าที่แขวนอยู่ และเก้าอี้ว่างที่ไม่มีใครนั่ง ความสูญเสียนี้ไม่เคยหายไป หากแต่ปรับสภาพไปเป็นสิ่งที่ต้องอยู่ร่วมด้วยในทุกวัน หากดาสดี้ชี้ให้เห็นว่าความสูญเสียฝังตัวอยู่ในชีวิตประจำวัน และต้องถูกดำรงอยู่ร่วมอย่างค่อยเป็นค่อยไป

อย่างไรก็ตาม การพูดถึงการสูญเสียในมานุษยวิทยาไม่ควรกลายเป็นการหยิบเอาความเจ็บปวดของผู้อื่นมาเป็นเพียงการฉายภาพสะท้อนใจ แต่ควรเปิดไปสู่คำถามว่า การทำความเข้าใจประสบการณ์เช่นนี้บอกอะไรกับเราเกี่ยวกับเงื่อนไขของการเป็นมนุษย์ และเกี่ยวกับสังคมที่เราดำรงอยู่ร่วมกัน หากดาสดี้ชี้ให้เห็นว่าความสูญเสียฝังตัวอยู่ในชีวิตประจำวัน และต้องถูกดำรงอยู่ร่วมอย่างค่อยเป็นค่อยไป แจ็กสันมองว่าการเล่าเรื่องและคำอธิบายที่แม้จะไม่สมบูรณ์ เป็นวิธีการหนึ่งที่มนุษย์สร้างความหมายให้กับชีวิตที่แตกสลาย ขณะที่เซเปอร์-ฮิวส์ มองว่าไม่ใช่ทุกคนที่จะเผชิญการสูญเสียในเงื่อนไขที่เท่าเทียมกัน

หากมานุษยวิทยาจะพูดถึงการจากลาระหว่างคนเป็นและคนตาย นั้นไม่ใช่เพื่อทำให้ความเศร้าโศกกลายเป็นวัตถุแห่งการศึกษา แต่เพื่อทำให้เราเห็นว่า ความเปราะบางคือส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ที่ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ และเพื่อชี้ให้เห็นว่า สังคมควรสร้างพื้นที่และเงื่อนไขที่ทำให้ผู้คนสามารถดำรงชีวิตร่วมกับการสูญเสียได้อย่างมีศักดิ์ศรี โดยไม่ถูกผลักไสให้ “ทำใจ” แต่เพียงลำพัง

ผู้เขียน

วิสุทธิ์ เวชวรารณณ์ นักวิจัย

ฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

รายการอ้างอิง

- Das, V. (2007). *Life and words: Violence and the descent into the ordinary*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Das, V. (2015). *Affliction: Health, disease, poverty*. New York, NY: Fordham University Press.
- Jackson, M. (2005). *Existential anthropology: Events, exigencies and effects*. New York, NY: Berghahn Books.
- Scheper-Hughes, N. (1992). *Death without weeping: The violence of everyday life in Brazil*. Berkeley, CA: University of California Press.